

Johannes Ewalds

Sæmtlige Skrifter.

Udgivne

ved Understøttelse af

Samfundet for den danske Litteraturs Fremme.

Opvende Deel.

Kjøbenhavn.

E. S. Thaarups Forlag.

Grades Bogtrykkeri.

1854.

554. 2. 1.

Om

Almuens Oplysning.

(Fragment.)

Med ingen Vællighed har jeg fundet Maler Contis Klage sandere, end i dette Dieblit, da jeg brænder at meddele Dem, mine Venner, en Idee, hvoraf min hele Siæl er opfyldt, og at meddele Dem den saa fuldstændig, saa stærk, saa klar, som den er mig selv. Gik der intet til Spilde paa den lange Vej fra Hiernen igiennem Hiertet og Armen og Hænnen paa Paspiret; kunde jeg udøse det Billede, eller egentligere den Gruppe af Billeder, som ikke min Indbildningskraft, men enhver af mit Understes Synner i lang Tid har sysselsat sig med at forme, at ordne, at udbilde, at pryde, at oplyse, og som de nu samlede fortrylles af; kunde jeg udøse det gloende, med eet, som en Støber sit Metal: da er jeg, synes mig, vis paa, at enhver oplyst og reifindig Christen, som saae det, vilde ynde det, som jeg selv, og da var den salige Virkning, som jeg haaber deraf, den Bevidsthed, at have bidraget noget til mine Medmenneskers sande Vel, saa got som opnaaet. Men nu, da jeg maa lade mig nøie med et Forsøg at udbille det stykkeviis og efterhaanden, nu føler jeg, hvor meget det vil og maa tabe derved af det Sammenhæng, den Styrke og det Lys, som det har i mine egne Dine; og nu er alt hvad jeg med Sikkerhed kan gjøre mig Regning paa, kun at opvække deres Opmærksomhed, som min maaskee for utaalmodige Siæl alt for gierne vilde afstvinge Bifald, og med Tiden mueligt at overtale dem, som mit varme Hierte helst vilde bortrive. Dog om selv dette imod al min Formods-

ning skulde faae mig feil, om jeg nemlig har ladet mig blende af en eller anden urigtig Forestilling, som mine Venners koldere og bedre Overlæg skulde udfinde, og hvis Falskhed kuldkastede det Hele, saa skal det dog altid være mig Trost nok, efter min bedste Overbeviisning at have gjort hvad jeg kunde og burde.

Det er, som sagt, ikke en Tanke fra i Forgaars, ikke en søvnløs Nats Gøfter, som jeg har at tale om; i adskillige Aar har det allerede grejet i mit Indersite. For at lede det fra sit første Udspring, er jeg nødt til at tale noget om mig selv. Om jeg har haft nogen naturlig Nysgjerrighed, saa har det, saa længe jeg kan tænke mig mit Selv tilbage, ikke været efter at kiende nogen anden af alle Naturens Herligheder og dens Under end blot Mennesket; det, og det alene, har altid med en uimodstaaelig Kraft trakt min hele Opmærksomhed til sig, og den Belyst, af Menneskers Handlinger og Ord, af deres Adfærd og selv af deres Lader at giette sig til deres Tanker, og af disse til deres Tankemaade, deres Gang, deres Gøner, deres sidste Udlinie, deres Indflydelse paa Selstabet, deres Skiebne, og om mueligt deres sidste Bestemmelse: den har været mig saa fortryllende, at jeg meer end een gang, for at fyldestgjøre den, har glemt, jeg vil ikke sige Stakningens øvrige Under og Konstens Pragt, men min Trang, mine Lidelser, min Fare og mig selv. Derksom dette her var min Hovedsag, da kunde jeg let bestyrke det med overtydende Exempler. Nu vil jeg kun anmærke, at dette Hovedtræk virkelig for en stor Deel og maaskee noiest characteriserer mine poetiske Arbejder; for Resten vil og bør jeg for kalde det et naturligt medfødt Hæng hos mig, end en Tilboelighed, grundet paa Balg og Maximer. Hvorledes det er, saa tog jeg det, for en Tid af ti Aar siden, ud med mig paa Landet, og det var mig maaskee desto klarere, som det næsten var det eneste, jeg havde at tage med mig. Min Skiebne

har fra den Tid af i en Deel Aar indskrænket min daglige Omgang til den Klasse af mine Medbrødre, som i en vis Forstand kan kaldes den ringeste, men i en anden og sandere uden Tvivl er den største og betydeligste. Bønder, Tjenestefolk, Haandværkere, Høkere, smaa Patienter, med eet Ord, det vi kalde Almue, opfyldte for største Deelen den Cirkel, som jeg daglig dreiede mig i. Mit ovennævnte Gæng bidrog naturligviis meget til at giøre mig dette Selskab, jeg vil ikke sige taaleligt, men i meer end een Hensigt overmaade behageligt. For ikke at tale om andet, saa kunde jeg her aabenbar bedre lære at kiende Mennesker, end ved Hoffet, eller ved Akademiet, eller paa Børsen, og bedre lære at kiende Danske, end i deres Hovedstad. Jeg igientager, at dette den Tid egentlig hverken var mit Forsæt eller min Plan; maaskee jeg aldrig tænkte derpaa. Men med en naturlig Tilboielighed dertil, med en ikke uvirksom Siæl, med mange ledige Timer og med Savn af næsten alle andre Maader at sysselsætte og at more mig paa, blev det næsten en moralsk Nødvendighed, at jeg maatte giøre dette til mit daglige Hovedstudium. Min Hovedgjenstand er mig vigtigere end selv mine Venners Tanker om min Vefstedenhed, og da det synes mig nødvendigt til at opnaae hiin, paastaar jeg selgelig ligesrem at have saa megen Skarpsigtighed og sund Demmeskraft, saa stor en Frihed i Siælen og saa om en Redelighed, som der behøvedes til at drive dette Studium med en sand Nytte; og det synes mig næsten umueligt, at jeg i en Tid af sex Aar skulde have lagt mig derefter, og ene derefter, uden at bringe det videre deri, end de af mine Medmennesker, som har saa meget andet at tænke paa. Jeg har virkelig i denne Tid neppe kunnet rætte noget Menneske uden at anstille et eller andet Forsøg paa at udforske det, og ikke været nødt til at omgaaes daglig med nogen uden at have dreiet ham paa saa mange Kanter, at jeg

i en nøie Forstand troer at have udforsket og lært at kiende ham saa got, som det er et Menneſte mueligt at kiende det andet. Saa lidet som jeg overalt er for at bygge Systemer, og saa farligt som jeg troer det at danne sig almindelige Regler af enkelte Erfarenheder, saa har jeg dog ikke kunnet forebygge, at jo nogle af diſſe ved deres bestandige indbyrdes Overeensstemmelse uformærkt har dannet sig selv dertil. Det er en af diſſe almindelige Sætninger som min Siæl ſaaledes har indtrukket, der, efter længe at have ſtrækket og bedrøvet mig, endelig har frembragt de Dnſter, ſom nu varme mit Hjerte og ſatte min Pen i Gang. For ſtrax at tilveiebringe ſaa levende en Overbeviisning om dens Rigtighed hos mine Læsere, ſom jeg ſelv føler, maatte jeg i det mindſte meddele dem alle de enkelte Bemærkelſer, hvorpaa den grunder ſig, og tillige ſtræbe at ſtilde dem ſaa nøie, at de gjorde ſamme Indtryk paa andre, ſom de har gjort paa mig ſelv; jeg maatte da ſkrive meer end en Foliant, og det tillade hverken Tiden eller Omſtændighederne. Alt hvad jeg nu kan bidrage dertil, foruden det jeg ved denne Indledning har ſtræbt at gjøre, beſtaaer blot i fromme Dnſter og i den indſtændige Begiering, at enhver af mine Læsere upartift vil ſammenligne deres egne Erfaringer med min, og ikke forkaſte den uden ſaadan en Prøvelse, om og de beſte Bøger og deres egne gode Hjertes har nok ſaa meget at indvende derimod.

Den bedrøvelige Sandhed, ſom jeg har erfaret, er i et kort Begreb denne: at de Videnskaber og Konſter, der i vor ſaa kaldte oplyſte Tidſalder blive drevne med ſaa ſtor Fremgang og Held, i Særdeleshed de iblant dem, der ſigte umiddelbar til at oplyſe Forſtanden og at forbedre Hjertet — Religionen ſelv, den guddommelige, velgiørende Religion, ſom Videnskab betragtet, ikke undtaget — have ſaa liden, ſaa ubetydelig en Ind-

flydelse paa vor Almue, paa Stokken, paa de ni tiende Dele af de Danske, det er at sige paa deres Tænkemaade, deres Følelser og Tilbøieligheder, paa deres Handlinger, deres Sæder og deres Stiebnen her i denne Verden, at de med Sandhed neppe kan siges enten at være meer oplyste eller moralsk bedre nu, end de har været i Kong Oles Tid. Jeg føler al den frygt-somme Varsomhed, som jeg bør føle, ved at dømme om Religionens Indflydelse paa mine Brødre; den, som dette saliggørende Lys har paa deres evige Vel, taler jeg selvfølgelig slet ikke om. Gud forbarme sig over os alle! jeg haaber, jeg veed at han gjør det, og at mange vil blive frelst i, maaskee selv ved deres Enfoldighed. Jeg taler heller ikke egentlig om den som et blot System af Troe, endstønt jeg kunde skrive en Bog herom. Dog kan jeg ikke undlade den Anmærkning, at den ulige større Klarhed, hvormed den enddog, saaledes betragtet, er fremsttraalet i de senere Aarhundrede, har forbedret vor Almuens Tænkemaade, deres Adfærd og Vilkaar her paa Jorden langt mindre, end man i en Hast skulde formode — om den overalt har forbedret dem. Saaledes skulde man holde det for afgjort, at saa siensynligt som vor Almue nu ved den sande Lillid til Jesu Fyldestgjørelse, og til den allene, føres den retteste og eneste Wei til den evige Salighed, da de tværtimod før ved den Lillid, man lærte dem at have til endelige Helgene, selvudtænkte saa kaldte gode Gierninger, Afsladsbreve o. s. v., førtes den rigtige Wei derfra; man skulde, siger jeg, troe det upaatvivleligt, at saa herlig som denne vigtige Troesartikel er blevet oplyst for den almindelige Mand, og saa velsignende en Virkning, som dette Lys kan og maa have paa hans evige Vel, saa kiendelig en Indflydelse bør det og have, saaledes som det daglig meddeles ham i vore Kirker og Skoler, uadskilleligt nemlig fra den deraf flydende Kiærlighed til og Lydighed imod Gud; saa siens-

synlig en Virkning bør det frembringe paa hans moralske Charakter og hans Tilstand her i Livet. Men jeg frygter, at man ved en nøie Undersøgelse vil finde det som jeg troer at have erfaret, at han desto værre selv heri egentligst kun har byttet Overtroe med Overtroe, og Fordomme med Fordomme, der, om de i Hensigt til hans evige Vel ikke kan kaldes saa skadelige som de forrige, dog i Hensigt til hans fædelige Væsenhed netop har ladet ham blive, hvor han var før. Af denne Art ere de meget vigtige Begreb om Angeren, om vor naturlige Afmagt, om Sacramentet, og fremsfor alle den blinde Tillid til en sildig Omvendelse, som jeg overalt har fundet herskende, og som alle tilsammentagne gjøre, at hans Udsigter i Evigheden neppe nu har nogen væsentligere Indflydelse paa ham, end de havde før; thi den hele Forskiel bestaaer sandt at sige deri, at han nu troer hvert Dieblit, og naar han behager, at kunne græde og hyle eller blot imaginere sig Saligheden til, i Stedet for at han før troede at kunne tilkiøbe, tilfaste og tilpidske sig den. Men det var egentligst her kun min Hensigt, at tale om Religionen som Videnskab betragtet; det er at sige, saaledes som vi nu, Gud være lovet, daglig meer og meer ved dens eget Lys opdage dens Lærdommes og dens Budts herlige Overeensstemmelse med enhver af de Sandheder, som den algyde Skaber enten har indpræget den menneskelige Fornuft, eller givet den Gæner til at udgrænse. Og her — hvor smerteligt maa det ikke være et hvert ei ufølsomt Menneske! — her, hvor Religionen just begynder at blive os elskværdigst, her hører, i det mindste efter alle mine Erfaringer, den største Deel af vore Medbrødre op at kiende den. Hvad siger jeg, høre op? Jeg feiler meget, om de ikke ved den uheldigste Fordom agte det for Synd, at kiende den saaledes. Jeg i det mindste har fundet alle dem af vor Almue, som jeg i dette Fald har udforsket, fuldkommen

indskrænkede og beroligede, om ikke just ved en saa kaldet Kulsviertroe, saa dog ved saa blind en Troe, at om den Helligaand ikke for Christi Skyld styrkede og befrugtede den ved overordentlige Naademidler, den efter Naturens ordentlige Løb, efter de Huusholdningsregler, som Skaberen i alt andet iagttager med fornuftige Væsner, af sig selv hverken kunde være stærkere eller virksommere, end hiin. Den Helligaands Medvirkning, vil en blot from Christen sige, er nok, ene nok, ene nødvendig; men, haaber jeg, vil enhver oplyst Christen svare, vi bør efter al vor Evne selv gaae og føre andre den ordentlige Wei, som han selv byder os gaae, idelig anraabe ham om hans os altid umistelige Bestyrelse paa denne, og med største Taknemmelighed tage derimod, endelig ikke uden høieste Nød enten vente miraculeuse Indgydelse, eller første vor Tillid dertil. Det er, saavidt som jeg har erfaret det, vist, at naar man vil spørge de Klogeste iblant dem alle, hvorfor de troe den eller hiin af Religionens Lærdomme, da vil de svare: fordi det staaer i Bibelen, og den er Guds Ord. Turde man nu vove, hvilket jeg ikke vil raade nogen at giøre uden stor Forsigtighed, at spørge dem: hvoraf veed I, at Bibelen er Guds Ord? da svare de neppe noget bedre, eller vide nogen stærkere Grund at anføre, end: fordi Præsten og alle sige det, fordi deres Forfædre har befundet sig vel ved at troe det, og fordi de faae meget, ikke mindre end en evig Lyksalighed, for at troe saaledes; et Vilskaar, hvorpaa de, oprigtig talt, af Hiertens Grund vilde troe ti Gange meer, og i en vis Forstand giøre de det virkelig, thi man maa mærke, at ikke allene Catechismussen og Psalmebogen, men enhver Bønnebog, enhver Postil og enhver aandelig Bise er dem lige saa fuldkommen Guds Ord, som Bibelen. Vil nu nogen sige, at det allerede er got, og selv nok, om de blot af disse Grunde i deres Enfoldighed troe, hvad de bør

at troe, saa vilde jeg maaskee svare ja dertil, dersom jeg ikke af Erfarenhed var overbevist, at disse svage Folk, saavel som andre, har deres Art af Fritænkere imellem sig; lasterhaste, eller blot letfindige og kaade Mennesker, der anvende deres kun alt for store Bittighed paa at opvække Tvivl hos disse Arme, som de ikke kan besvare, og som, da de smigre deres egne onde Tilbøieligheder, de heller ikke stotte stort om at kunne besvare. De skal tye til deres Læge, til Præsten, vil man sige, for at faae disse Tvivl opløste. Men Ulykken er, at man har begyndt med at skildre dem denne som en egennyttig Sladderhank, der kan lyve saa got som andre Mennesker, og som ikke vil mangle at gjøre det, da han har Fordeel deraf; og de ere tilforladelig lige saa villige til at troe dette som alt andet. Hertil kommer den utrolige Mængde af Overtroens Eventyrer og Fordomme, som de enten ved Tradition, eller ved flette Blades Læsning har sanket Hiernen fuld af, og som man gjør sig alt for liden Umage at udrydde hos dem, da man maaskee troer dem usfadelige. Men de ere det vist ikke. De, som jeg i dette Fald har udforsket, troede dem lige saa fuldt og fast, som de troede Religionens vigtigste Hemmeligheder og Lærdomme, og vilde jeg kun prøve paa at opvække Tvivl hos dem om hine, da svarede de mig reent ud, at paa den Maade kunde og disse og alt være Løgn. Vil man nu, for ikke at rylke Religionen op med Rod, lade dette i dens dybeste Rodder indflettede Ukrud staae ved Siden deraf: da tager dette naturlighviis Overhaand, indtil det naaer den Størrelse, at de, som det groer hos, tilig eller sildig, i et lyst Dieblif see og føle al dets Hæslighed, Kraftløshed og Gift, og da forstaae de ikke at luge det fra det Gode, om det ei overalt er for sildig dertil; og Religionen, den hellige Religion, staaer og falder med Eventyret om en forheret Dreng, eller med den Konst at staae Diet ud paa fraværende Lyve.

Jeg er her ikke Digter, jeg overdriver ikke, men jeg taler Sandheder, som jeg nøiagtig har erfaret. Jeg har lært at kende saa mange, der, af ovenansførte Aarsager forvirrede, ikke selv vidste hvad de troede, at jeg nu i det mindste ikke skulde blive saa bestyrtet, som jeg i min første Ungdom engang blev det, ved et Spørgsmaal, der i fuldkommen Alvor blev mig forelagt af en fattig, ensfoldig 70 Aars gammel Kiærling. „Er det saa, eller mon det være saaledes, min Kiære,“ spurgte hun mig, „som dog saa mange af vore Folk sige, at det er Løgn altsammen, hvad der fortælles os om den kiære Herre Jesus?“ Jeg gjæmper, da jeg skriver dette Spørgsmaal, men det er virkelig blevet mig gjort, og jeg troer det mine Brøders Vel magtpaaliggende, at jeg nedskriver det med Konens egne Ord. Saa vist er vor Almues Troe i Almindelighed kun et Haarbred Skilt fra den strækkeligste Vantro. Man maa ikke slutte heraf, at jeg vilde ønske vore Bønders og vore Haandværkeres Sukom:melse opryldt med alle de uimodstaaelige Beviisgrunde, hvormed en Bøff eller saa mange andre store Mænd har forsvaret Religionen imod dens bogfærdige Fiender; dette er lige saa unødvendigt som ugjærligt. Men jeg ønskede, og jeg troer mig i vore saa kaldte oplyste Tider berettiget til at ønske, at vor Almue i det mindste med flerkte Dine kunde skielne det Rimelige i Aabenbaringens Lærer fra det Urimelige i leifindige eller onde Spottesers løse Indfald, i Døvtroens affindige Gventyrer, og i de Fordomme, der ere lige saa giftige og ødelæggende, som de ere ugrundede. Jeg ønskede, at de i det mindste nogenledes maatte indse den uhyggelige Sammenhæng imellem Religionens hemmelighedsfuldeste Lærer og Fornuftens tydeligste Sandheder, imellem dens Løve og deres sande Vel, imellem Guds Huussholdning i denne og i den tilkommende Verden. Men de ere i Almindelighed saa langt herfra, som de desto værre overalt ere fra, enten at kende

Fornuftens tydeligste Sandheder, eller at forstaae deres sande Vel, eller at giøre sig noget værdigt Begreb om deres evige Bestemmelse. De troe, eller egentligere bilde sig ind at troe, lutter Mirakler, jo fleer og jo meer usammenhængende med det, de kalde deres Fornuft, desto bedre og desto fortienstligere; og de ere i Almindelighed saa langt fra at indsee de helligste Loves Hensigt til vor sande, og især til vor timelige Belsærd, at de tvertimod troe dem blot vilkaarlige, forfattede snarere af en egenfindig og streng Tugtemester, end af det viseste, kiærligste og barmhiertigste Væsen, og overalt umuelige at efterleve. De troe det, i en Følge heraf, allerede meget fortienstligt, naar de opfylde saa meget deraf, som de kan, det er at sige, som falder dem beqvemt; og om de overalt intet giøre heraf, saa har de altid den sikre Tilflugt, at doe vel, det er at sige med Toldrens eller et andet gudeligt Ord i Munden, og saa ere de visse paa, evig at svæve i Skyerne og at synge, det forstaaer sig, saa got og saa høit som nogen anden. Thi de giøre sig lige saa lidet nogen tydelig Forestilling om den Oplysning i Forstanden og den Forbedrelse, den Hellighed i Hjertet, der er uadstillelige fra Saligheden, som de troe det nødvendigt, at den begyndes her for at fuldkommes hiøstet. Alt dette er sagt om dem i Almindelighed, og Gud forbyde, at denne Regel skulde meer end alle andre være uden Undtagelse, og den barmhiertige Gud, som kiender mine Hensigters Reenhed, tilgive mig, om jeg dømmes for haardt eller for overiilt, eller aldeles urigtig; men det er mig vist, at jeg ved alle mine Undersøgelser har fundet saa saa Begreb hos dem om Guddommen, om Siælens Natur og om alle de Grundsandheder, hvorpaa Religionen er bygt, og disse Begreb saa utydelige, saa forvirrede og tildeels saa uanstændige, at jeg ikke kan begribe, hvorledes de kan have været værre i det tiende Aarhundrede, eller at den christelige Dyds lære haver, og

efter Naturens ordenlige Løb kan have, en meer virksom Indsydelse paa vor Almues Handlinger og Stiebne i vor oplyste Tidsalder, end den havde da Munkene prædikede Afsad. Det er ikke disse Almues egen Skyld, og Gud vil tilgive dem deres uforsættelige Bankundighed; men os? — herom er det at jeg siden vil tale. Overalt er det Ord: dommer ikke, at I ikke skal dømmes, mig saa vigtigt, at jeg ei med Beroligelse kan slutte denne Materie, førend jeg har igientaget, at jeg her egentlig kun har villet tale om Religionen som Videnskab eller i sit Sammenhæng med Fornuften betragtet, og at mine Domme kun gielde Almuen i Almindelighed. Jeg haaber til Gud, at der ere mange nu, saavel som der har været i forrige Tider, der i deres Hjerters Enfoldighed elske og dyrke ham af ganske Hjerte, og efter Menneskets Evne vandre for hans Afsyn; og det er soleklart, at den frie Udgang, som disse i vore nuværende lykkelige Dage have til hans Ord, og det rene, det herlige Lys, hvori de daglig have Vellyshed at see hans Bei til sig, er dem den meest saliggjørende Velsignelse, og det sandeste Fortrin for hine de mørke Tiders Mennesker. Men som sagt, jeg taler kun om Mængden, og om mine egne Erfaringer.

Jeg har talt saa meget om Almuens Religion, at jeg derved kun har levet mig lidt Rum og Tid at tale om det øvrige. Heller behøves det ikke. De, som kun have mindste Omgang med denne Klasse af vore Medborgere, vil let være enige med mig i det, jeg oventil har sagt, at de neppe kiende Fornuftens tydeligste Sandheder, langt fra at de ved nogen Art af Bogik skulde kunne stivne eller ordne eller udvilde de saa, som de håndseviis maastee have faaet et Nys om; Wiisdomslæren i alle sine Grene, Historien, Jordbeskrivelsen, Naturens Lære og dens Historie, fort alle de Videnskaber, som enten umiddelbar sigte til at oplyse Forstanden, eller tilfældigviis frem-

bringe denne Virkning, ere dem med eet Ord — Kragemaal. Dette har selv Sted ved de Videnskaber, der enten sigte til deres Legemers Conservation, eller til deres Velstand, eller til andre Bequemmeligheder af dette Liv, som de dog kan ønske sig, saavel som vi andre. Deres tykke Uvidenhed i den vigtigste af alle disse, i Lægekunsten eller i dens første Grundregler, bliver dem desto skadeligere, da enhver af dem gierne vil fuste derpaa, og da deres vanvittige og dristige Fuserie alt for ofte koster dem Helbred og Liv. Vandoeconomien, og alle de Hielpemidler, hvormed Mechaniken enten letter og befordrer Arbejderne, eller mangfoldiggjør Næringsveiene, er maaskee det eneste, hvori der nu ved Landhuusholdnings-Selskabets Bestræbelser begynder at oprinde dem et Lys, som deres Børnebørn vil have Nytte af. Hvad skal jeg nu tale om de Konster, der sigte til at forbedre Hjertet, og om den første blant disse, om Digtekunsten? Dersom jeg var mindre varm, mindre bitter, kunde jeg overøse et heelt Ark med de varmeste, de bitterste Klagemaal herover; men saa rive Veemod og Uergrelse mig Bennen af Haanden. Til Haanhed for vore Digtere, mig selv ingenlunde undtaget, være det imidlertid sagt, at den hellige, den guddommelige Flamme, som af Skaberens blev betroet saa for at velsigne mange, endnu har havt saa lidet og saa vrang en Indflydelse paa ¹⁸⁰⁰ Deel af vore Medmennesker, at vi endnu maae tænke paa at opvække Veielser hos disse, førend vi kan begynde at ville forædle dem. At lee ved saa kaldte Loier, at grine ved saade Indfald, ved Uisthyeligheder, at hyle ved tom Declamation, ved uforstaaelig Bombast, ved rimed Konfens, det er omtrent alle de Tegn til Liv, som jeg har fundet hos vor Almue i dette Fald.

Nu da jeg nogenledes har udviklet mine Erfaringer, nu har jeg i Henstigt til dem kun een Anmærkning at lægge til, den nemlig: at det Strøg, som jeg har anslillet dem paa, lig-

ger imellem Kiøbenhavn, Fredensborg og Helsingør; en Omstændighed, der saa meget meer bestyrker min ovenanførte Sætning, som den Deel af vor Almue, der opholder sig her, med god Grund kan og bør troes den meest oplyste i Danmark. Er det da saa, som jeg troer det er, at nemlig Videnskaberne, og især de iblant dem, der sigte til at oplyse Forstanden og at forbedre Hjertet, med alt det herlige Lys, al den befrugtende Varme, som de udsprede til en tiende Deel af Folket, slet ingen godgjørende Virkning yltre paa de øvrige ni Dele, da behøver jeg neppe engang at fremsætte det Spørgsmaal: Bor det være saaledes? har den barmhertige, den albise Slaver kun tændt Lyset for det ene Menneske, og bestemt de ni til Mørke? eller om han har modsatte Hensigter, kan der da gives politiske Grunde, der berettiger os til, ikke efter al vor Evne at befordre hans Plan, jeg vil ikke sige at arbejde derimod? Jeg behøver som sagt neppe at fremsætte disse Spørgsmaal; at besvare dem er mig aldeles unødvendigt. Jeg skriver kun for sande, varme og oplyste Christne, for upartiske Patrioter og oprigtige Menneskevener, og jeg er vis paa at enhver af disse vil besvare dem, som mit Hjerte ønsker det. Skulde der imidlertid være nogen, der vilde sige, at det var got at Almuen blev stikkende i den tykke Uvidenhed, for saaledes desto taalmodigere at bære sine Billaar, og desto villigere at være de Mægtiges Slaver: o da lægge han mit Papir kun strax bort, og troe mig paa mit Ord, at jeg ikke har skrevet for ham. Et Spørgsmaal, hvorved jeg allerede maa standse et Dieblil længere, er det: ligge der maaskee Hindringer indvævede i Grundplanen af vort Selskab, som maae udryddes først, førend Videnskabernes Lys kan naae til Almuen? Jeg haaber det ikke. I det mindste er den eneste, nogenledes sandsynlige Hindring af denne Art, som jeg nogentid har hørt anføre, den, der flyder af vore ufrie Bønder

haarde Vilkaar; Mangel paa Frihed og Eiendom, siger man,
 quæler al Oplysning. Men det endog tilfidesat, at jeg ikke
 kan holde det for aldeles afgjort, saa længe jeg ei kan glemme,
 at Esop og Epitet var Slaver, saa betræffer denne Hindring
 overalt kun en Deel af vor uoplyste Almue, og en Deel, der,
 Gud vare lovet, ved vor udsødelige Frederik den Femtes vise og
 menneskekærlige Plan, der under vor Regjering, saa vidt jeg
 veed, endnu bliver fulgt, kan haabes daglig at blive mindre.
 Vi har følgelig nok, hvis Oplysning vi kunde begynde med;
 og jeg kan ikke længer ansee denne Indvending for andet end
 en Stingrund, hvorved vor Magelighed gierne vilde berolige sig.
 Intet bliver da tilovers, uden de Spørgsmaal, som jeg er vid
 paa at min Sætning vil opvække hos enhver Menneskeven, saa-
 snart han samtykker denne: Er nemlig vor Almue saa uvidende,
 og kunde den være bedre oplyst, hvorfor er dette da hidindtil ikke
 skeet, hos hvem ligger Skylden, hvorledes kan det skee, hvilke Midler
 skal man bruge, og hvor skal man begynde fra? Det er naturligt
 nok, om alle ved disse Spørgsmaal strax vende Blikket til den geist-
 lige Stand; men med den Forskiel, at kun de Magelige og Kolde
 vil skyde al Skylden paa disse, for den største Deel krave og
 haderlige Bemærkninger af Selvskabet, og med Hænderne i Skjødets
 vente al Forbedringen fra dem; da derimod de sande og varme
 Menneskevener, de som jeg egentligst kun skriver for, vil efter
 deres Natur domme billigere, og brænde efter at bidrage deres
 til at udsprede det forønskede Lys, men dog altid troe, at det er
 Præster og Skoleholdere, som bør, og som ene kan, begynde at
 tænde det. Jeg vil saa kort som mueligt stræbe at besvare de
 første, for siden med desto større Frihed at kunne gjøre Afstale
 med de sidste; men først vil jeg blot iøselig tilkiendegive et Par
 Omstændigheder, som jeg i Hensigt til mit Formaal med Føie
 ønske forandrede ved vore Kirke- og Skole-Embeders Besættelse.

Saaledes vilde jeg, at der ved deres Opdragelse, som bestemme sig til den geistlige Stand, overalt blev seet meer paa Menneske-kundskab, end jeg troer at hidindtil er skeet, og at denne om mueligt blev gjort dem til et Hovedstudium; men især ønskede jeg, at de, der blev kaldte til Landsbye- og smaa Kiøbsteds-Præster, virkelig var fødte og tildeels opdragne paa Landet og i smaa Kiøbsteder, og det saa nær som mueligt ved den Egn, hvori de skal prædike. Enhver seer mine Grunde. Den lærdeste og redeligste unge Mand, som kommer lige fra Høiskolen til sit Eogn, med Hovedet nok saa fuldt af Dogmatik og Eregetis, vil i andet Fald finde det usigelig vanskeligt at udfinde og at træffe den Tøne, som han allene kan blive sin Menighed fattelig og nyttig i, end sige at opdage og udrydde al den Dørværd, alle de ødelæggende Fordomme, som dog bør udryddes førend den gode Sæd med Held kan saaes i deres Hierte. Han kan følgelig allerede længe have været meget ivrig i sit Kald, og selv paa Grund af sine Tilhøreres Sukommelse og udbortes Udfærd troe sig at være heldig deri, og at have dannet mange gode Christne, inden han hændelsevis engang opdager, at det neppe var Mennesker eller fornuftige Væsener, som han prædikede for. I Hensigt til Skoleholderne ønskede jeg, at disse for Staten og Religionen saa vigtige Mænd overalt var bedre afslagne, paa det at velopdragne og retslafne Folk kunde søge disse Embeder, og være fornøiede dermed. Disse Anmærkninger har jeg villet gjøre, meer fordi min Materie bragte det saa med sig, og for at tilkiendegive, at jeg selv har vendt mine Øine til vor geistlige Stand med samme Opmærksomhed, som jeg formoder det af mine Læsere, end fordi jeg skulde enten haabe en hastig Forandring heri, eller troe den uomgiængelig nødvendig til min Plans Udførelse; saa umisteligt som ellers Præsternes og Skolebetienternes Samtykke er mig hertil, og saa megen Regning som jeg gjør mig paa deres al-

tid betydelige Bistand. For Resten er jeg saa langt fra at ville styde Skjlden for vores Almues tykke Uvidenhed paa vor geistlige Stand, som jeg tværtimod er inderlig overbeviist, at det altid har gaaet, og uden andre Hjelpemidler altid skal gaae, langt over deres Gode, at frembringe nogen betydelig Forbedring heri, eller at giøre meere herved, end de Redelige iblant dem allerede har gjort for længe siden. En Præst har allerede meere end nok at bestille med at danne sine Tilhørere til Christne, og det Gneste og Høieste man sølgelig kunde vente af ham, var, at han nogenledes vilde danne dem til raisonnerende Christne. Men hertil hører allerede en stor Indskydelse af de øvrige Videnskaber; den Overtroe og de Fordomme, som han i denne Hensigt maatte begynde fra at udrydde, skal neppe nogentid kunne udryddes uden ved Hjelp af en sund Philosophie, og det er soleklart, at de, der skal kunne bestyrke deres Religion ved at sammenligne den med Fornuftens fastsatte Sandheder, maae i det mindste kiende noget til disse Sandheder, som de skulle sammenligne den med. Han har da, foruden de omtalte Fordomme, som han, da saa betroet sig ham, skal have ont ved at opdage, end siige at udrydde, endnu det hele Arbeide tilovers, som enhver Bæter har med et Barn, naar han vil danne det til et fornuftigt Menneske; thi saadant et, vil man dog tilflaae mig, kan allene være beqvemt til at blive en oplyst Christen. Men falder det den klogeste og ivrigste Skolemand, som jeg troer at Erfarenheden kan stadfæste, overmaade vanskeligt, om ikke umueligt, at giøre fornuftige Mennesker af 50 dog ufordærvede Børn, uden deres egen og Forældrenes Bistand: hvorledes kunde da en Præst foruden andres Hjelp kunne omflabe nogle hundrede selvkløge, egenfindige, og for den største Deel i Bund og Grund fordærvede Gamle dertil? Det er ikke at begiære af ham. Naar han i vor nuværende Forsætning

efter al sin Tøne indpræger og forklarer dem Christendommens
 Hovedlærdomme, og ved en idelig vedligeholdt, idelig stærket
 Frygt for Helvede paa den ene, og Haab om Himmelen paa
 den anden Side, bringer dem til at troe Guds Ord saavel som
 hans egne Forklaringer derover, og nogenledes at leve efter begge,
 da har han i mine Tanker trolig opfyldt sit Embedes Pligter.
 Men om han og kunde gjøre noget mere heri, da betraf det dog
 kun et større Lys og en større Størke i hans Tilhøreres Res-
 liglon, en Fordeel, som jeg vel anseer for den første og vigtig-
 sigste, men langt fra ikke for den eneste Virkning af Videnskabernes
 og de skønne Konsters større Indflydelse paa vor Almue.
 En større Duellighed og en deraf flydende større Virksomhed i
 Livets daglige Forretninger, en mindre egennyttig, en meer ud-
 videt, en selskabeligere Tankemaade, en større Bequemhed at
 blive gode Borgere og ægte Patrioter, og de ædlere og finere
 Følelser, hvorved den høie Dyd og det sande Heltemod allene
 dannes og næres, ere lutter Frugter, som jeg haaber af Videns-
 skabernes Lys, naar det oprinder for vore Medbrodre, og af
 det allene, uden at tale om de mange Genier af alle Arter,
 som uden al Tvivl nu ligge i Dvale, og som vist vilde oplyses
 ved dets godtgørende Straaler. Men neppe har vore Geistlige
 Tid at kaste et Sideblik til den største Deel af disse herlige
 Frugter, end sige at de allene kunde opelske dem, da dette alles-
 rede fordrer en langt større Grad af Lys og af Varme, end der
 behøves til blot at danne raisonnerende eller oplyste Christne.
 Det være nok sagt om vore Præster. Af Skoleholderne, sige
 i Diet faldende Grunde os, at vi endnu kan vente og begiere
 mindre. For kun at nævne een, vil det altid, selv da, naar
 deres Vilkaar var bedre end de nu ere, blive dem umueligt at
 gjøre meer got i en ottende Deel af Aaret, end de, der ikke høre
 under deres Opfugt, igien fordærve i de øvrige syv. Det er, i

mine Tanker, uden al Tvivl de Borne og Gamle, som Forbedringen bør begynde fra. Og nu troer jeg at have sagt nok for at besvare dem, som af Nagelighed gierne vilde skyde al Skylden til vor Almues Vanfundighed paa den geistlige Stand, og berolige sig ved at vente hiins tilkomende Dplysning alene fra dennes Bestræbelser. Jeg troer tillige at have tilkiendegivet de sande og varme Menneſtevenner, som jeg egentlig kun skriver for, tydeligt nok, hvorfor jeg troer, at saa umisteligt som Præsterneſ og Skolebetienternes Samtykke, og saa vigtig som deres Bistand er til at udsprede det forønskete Lyſ, saa er det dog ikke dem, som saadanne betragtet, der egentlig bør og kan tænde det. Hvem bør, og hvem kan da? vil man ſige; og dette Spørgsmaal leder mig lige til mit elſkede Formaal. Jeg har nemlig ved mine hen og her vankende Underſøgelſer af denne Materie ikke kunnet undlade af og til at hefte mine Bine til en vis Art af Bæſelyſt hos vor Almue, der, ſammentaget med dens næſten blinde Urdødelighed for alt det som ſtaaer paa Prent, altid blev mig vigtigere, og tilſidſt, da jeg paa alle andre Kanter mødte uovervindelige Vanſkeligheder, og den tillige var det enſte, hvorved jeg ſelv kunde haabe at udrette noget, ſankede min hele Opmærksomhed omkring fig. Naar jeg betragtede de virkelig mange ledige Timer, ſom den ſtorſte Deel af vor Almue, ſæer om Vinteren, har eller giver fig, og den Taalmodighed, hvormed jeg ofte har ſeet at de iblant dem, der elſkede deres Huus og deres Penge, i diſſe [Timer] kunde læſe hele Blade igiennem hvorved jeg var overbeviſt at de neppe hverken kunde tænke eller ſeie noget, naar de kun ſtod i en Poſtil, og ſelv lære hele Sider af det ſmagløſte Polſefnat udenad, naar det kun gik paa Ritm: da tvivlede jeg ikke et Dieblil paa, at jo denne Bæſelyſt ved en god Huusholdning, ved et flogt og omhyggeligt Valg af de Materialier, der gives vore enfoldige men langſtra

ikke vanvittige Brødre i Hænderne, ved en opmærksom og kær-
 lig Styrelse og velanbragt Opmuntring, baade af dem, under
 hvis nærmeste Opfigt de ere, og af Skribenterne selv, kunde i
 en kort Tid ikke allene blive nyttig, men selv ved Hielp af en
 meget let Konst opvækkes til saa stor en Graadighed som man
 vilde. Er det ikke da en sand Jammer, har jeg ofte sagt til
 mig selv, at i vor oplyste, vor skrivesyge Tidssalder disse Arme,
 de ni tiende Dele af os, som dog gierne vilde læse, intet andet
 har at læse end saadant, som enten forøger deres Dvertroe og
 deres Fordomme, for ei at sige hærder og fordærver deres Gier-
 ter, eller forvirrer dem meer end de var det før eller i det
 mindste dyster dem i Søvn? Thi uden at tale om det deels
 dumme, deels giftige Sladder, som vore elendige Skributier, de
 nederdrægtigste blant alle Borgere, for en usel Fordeels Skyld,
 uden mindste Samvittighed, og til vore oplyste Tidens Stam,
 med fuldkommen Frihed udsprudle iblant vor Almue fra en Bo-
 rups Hule, og fra andre saadanne Moradser: saa vil man ved
 en nøie Undersøgelse finde, at den bedste, den uskadeligste og for-
 nøieligste Virkning, som endog de meget saa læseværde og i en
 vis Forstand gode Bøger, de har i Hænderne, i deres nuværende
 Forfatning kan frembringe hos dem, virkelig er en sund og sød
 Slummer. Saa ringe Hensigt har man havt til deres Evner
 eller deres Maade at forestille sig Tingene paa; saa lidet har
 man værdiget dem at nedstige til deres Cirkel for at gjøre dem
 det, de skulde læse, nogenledes interessant, at det lader, som
 Forfatterne har villet paalægge dem eet Hoberies Arbeide meer,
 ved at anmode dem om at læse deres tørre, og af den Marsag
 kedsommelige Moraler, som de blot har stræbt at gjøre tydelige
 ved evige Sjgentagelser, og rørende ved en knarvurn Skole-
 mestertone; og det som endnu er værre, saa megen Fornuft,
 saa mange Indsigter, saa mange Følsomheder har de fleste af

dem ligefrem forudsat hos deres Læsere, hvortil disse desto værre dog ikke have en eneste, at den største Deel af deres Bøger derved er blevet dem ufattelig og forvirrende. Om de ikke just har forudsat samme Væthed at begribe, samme Bendinger i Indbildningskraften, i Genen og i Maaden at forestille sig Tingene, samme Hæng af Hjertet, samme Luner, samme Smag hos Vonder og Gaandværkere, som hos sig selv, hvortil det dog næsten lader: saa har de dog næsten alle forestillet sig disse som Mennesker af sund og moden Fornuft, da de dog af ingen Skribent endnu kan eller bør betragtes anderledes end Børn, og i Hensigt til deres Fordomme, ilde optugtede og fordærvede Børn; det er at sige, de har baaret sig ad, som den Lærer skulde gjøre, der gav sin Discipel en Cicero i Hænderne, førend han havde lært sin Donat. Det være nok sagt om de saa taalelige Skrif-ter, som vor Almue har at styre sin Læselyst ved. Og hvor saa ere disse! Vænnede det Umagen at tale derom? O du Lysets bundløse Kilde, Sandhedens og Dydens Aand, alvise, hellige, herlige Gud! o du Menneskets Elsker og dine faldne, dine af Mørke og giftig Taage omspændte Billeders Forbarmer, du som betroede Philosophen dit Lys, og Digteren din Flamme, at de derved skulde opvække og udsprede Sandheder og ædle Følelser og Lykkeligheder paa Jorden — hvorledes skulde de, hvorledes skulde især vi, som har Tid og Leilighed og Lyst og Evne at oplyse eller at fornøle det Almindelige ved Skrifter, kunne bestaae for dit Ansigt, dersom du krævede os til Regnskab for den tykke Uvidenhed, som den største Deel af det Almindelige endnu ligger nedgravet i; for de berusende Fordomme, der føre de ni tiende Dele iblant os paa de farligste Afveje fra dig og din Salighed; for de Evner, de Talenter, den Virksomhed, de store Handlinger, de Heltedyder, dine Misfandheders ædleste Lovfange, som nu slumre og quæles og døe, blot fordi ingen ven-

skabelig Haand, ingen broderlig Stemme vilde vække dem? Hvor-
 til har vi da anvendt vor Pund, og hvorledes har vi aagret der-
 med? Kan vi beraabe os derpaa, at vi har forhvervet os deres
 Bifald, der forstod Tingene, vi skrev om, bedre end vi selv, eller
 at vi har forviiset os om et evigt Eftermæle, eller at vi paa det
 høieste har stærket de Seendes Syn og de Følsommes Følelse?
 Eller mon det vil være os Retfærdiggjørelse, at vi skyde Skyld-
 den paa hverandre, og under det Paaskud, at vi ene dog intet
 kunde udrette, med Hænderne i Skjødets vente paa hvad andre
 ville gjøre? Jeg for min Part tilstaaer oprigtig, at jeg ikke kan
 berolige min Samvittighed herved, og jeg har sat mig det hel-
 ligt for, om jeg og ingen fleer kan overtale, dog selv herefter
 at bidrage min Skærb, og i det mindste efter al min Ene
 stræbe at befordre det, som jeg er overtydet om at være min
 Næstes Belfærd og Skaberens Villie. Men hvorfor ikke over-
 tale fleer? Skulde de Grunde, som har gjort saa stærkt Indtryk
 hos mig, være reent ubirksomme hos andre? Hvorfor skulde vi
 ikke kunne samles et Selskab af Menneskevenner, som med for-
 skjellige Gaver og fælles Kræfter, velsignede af den Algode, som
 saae vore Hensigters Reenhed . . .

- S. 164, L. 1-2: vore unge og velstabile subalterne Officerer] Saaledes Profste Udg.; Orig.: . . . subaltern Offi-
cerer.
- —, — 25-26: eller undertiden for den Art af Skam, at
løbe Dpreisning] Svad Kw. mener med at løbe Dp-
reisning, forstaaer Udg. ikke.
- —, — 30-31: Det gaaer dem da, som vor Holberg sagde
om sig selv] Saaledes Profste Udg.; Orig.: . . . som
vores Holberg osv. Kw. figter til det Sted i Holbergs
Autobiographi, hvor han siger: Særend jeg blev 40 Aar
gammel, havde jeg ikke det, jeg kunde ernære en Kone
med, siden den Tid har jeg ikke duet til at gifte mig:
Tilføen frygtede jeg for Armod, nu for et Overflodig-
heds Gorn (S. 282 i den danske Overs. af 1745).
- 165, — 1: især af vore Kpplinghovede og smalbenede Præ-
steborn] Saaledes Profste Udg.; Orig.: især af vores
Kpplinghovede osv.
- —, — 10: efter Angivelse befindes] Saaledes Orig.;
Profste Udg.: efter Angivelsen befindes.
- 169: Om Almuens Oplysning. Første Gang trykt i
Molbechs Nordisk Tidsskrift, IV, S. 209-230, 1836, un-
der Titel: Om Bidrag til at fremme Almuens Oplys-
ning og Religiositet ved Skrifter. Et Fragment af
Joh. Ewald. — Msptet, uden Overskrift, findes blandt
de Kw.ske Papirer paa det st. Kgl. Bibl.
- Molb. figer paa det anførte Sted, S. 208: Jeg
meddelet her et noiagtigt *) Aftryk af en begyndt Ud-
arbejdelse af Ewald, indeholdende Betragtninger over
det Mangelfulde i Almuens religiøse og moralske Dans

*) Noiagtigt d. e. med flere end hundrede Afvigelser, bestaaende i Udfe-
delse eller Tilføielse af Ord, Ombytning af tildeels forældede og min-
dre rigtige Udtryk eller Ordformer med andre, Omjæmning af Ordstil-
lingen, og desl. Smlg. II, S. 294-99; S. 318-19; S. 328-29; S.
332-33; V, 344-49.

nelse, der synes at være Indledning til et Forslag om Oprettelsen af en Forening til, ved passende Skrifter, at virke til bedre Almueoplysning. Skiondt affattet med nogen Vidtløftighed, eller med et Slags Snakksomhed, der ikke var ualmindelig hos Wvald, naar han skrev i Prosa, har dette Stykke baade historisk Interesse, og et Bidrag mere til at lægge Digterens ædle og menneskeligt Charakteer for Dagen.

Af Forarbejder fra Th.s Haand forefindes ikke andet end en Afskrift af Molb.s Aftryk.

- S. 171, L. 1-2: Ved ingen Leilighed har jeg fundet Maler Contis Klage sandere] I Lessings Emilie Galeotti, I, 4, siger Maleren Conti: Sa! daß wir nicht unmittelbar mit den Augen malen! Auf dem langen Wege, aus dem Auge durch den Arm in den Pinsel, wie viel geht da verloren!
- 178, — 3-4: lasterhafte, eller blot letsindige og faade Mennesker] Om Kw.s Brug af Germanismen lasterhaft see II, S. 217, Anm. til S. 6, L. 3.
- 179, — 22: det Rimelige i Habensbaringens Læxer] Læxer d. e. Lærdomme (Lehren). Ligeledes i L. 28.
- 188, — 4: Skylden til vor Alnues Bunkundighed] Orig. (og Molb.): . . . Vanvittighed, der efter Udg.s Mening maa betragtes som en Skrivfeil. Vel betydede vanvittig i ældre Dansk uforstandig, ukyndig; men at Kw. her skulde have villet anvende denne, da for omtrent 100 Aar siden forandrede, Sprogbrug bliver saa meget mindre rimeligt, som han kort efter (paa Overtgangen til næste Side) siger: vore ensfoldige men langt fra ikke vanvittige Brødre.
- 189, — 16-17: fra en Borups Gule] Saaledes falder Kw. sporviis det Borupske Bogtrykkeri, hvorfra der udgik mange slette Sager (dog ogsaa gode, f. Ex. Rosenstands Dramatiske Journal).

- S. 190, L. 13-14: før end han havde lært sin Donat] sin Donat d. e. sin latinske Grammatik (egentlig en vis gammel latinsk Grammatik for Begyndere).
- 191, — 11-12: og jeg har sat mig det helligt for] Som en Frugt af dette Forsæt kan man rimeligviis betragte den aandelige Sang imod Selvmord, som Digteren søgte at indrette efter de Enfoldiges Indsigt og Riøbelyst (see I, S. 193, Anm. til S. 74). Efter hvad Udg. senere har erfaret (hvorom nærmere i Tillæg og Rettelser i Slutningen af sidste Bind), er dette Digt udkommet i Aaret 1779. At antage nærværende Afhandling forfattet i samme Aar, stemmer ogsaa godt med den Retning, S. 172, L. 29-30: . . . tog jeg det, for en Tid af ti Aar siden, ud med mig paa Landet; da det dengang netop var en halv Snees Aar siden at Kw. begyndte at tilbringe først Sommeren, og siden i nogle Aar baade Sommer og Vinter, paa Landet.
-